

У різних країнах шлюбний договір має свої особливості, але основна мета шлюбного договору – надати подружжю достатньо широкі можливості для визначення в шлюбі своїх майнових і немайнових відносин.

Зараз шлюбний контракт найбільш поширений у країнах Західної Європи, Америці та Канаді. У сучасному зарубіжному законодавстві подружжю пропонуються різні варіанти шлюбного договору. У законах більшості європейських держав часто зазначено, що положення шлюбного договору не повинні скасовувати обов'язки взаємної вірності, допомоги та підтримки, обмежувати їх особисті права і обов'язки по вихованню та утриманню дітей.

У греків поширений контракт про співжиття, що є аналогом шлюбного договору. Він укладається між подружжям, які мають намір «узаконити» свої відносини, але поки не планують укласти офіційний шлюб. Тобто, такий контракт оформляється і діє тільки до весілля. Після того як пара зареєструє свої стосунки офіційно, документ втрачає свою дію. Законодавство Греції уточнює, що контракт про співжиття не може бути укладений між людьми, які вже перебувають у шлюбі, між родичами, а також між усиновленими та усиновлювачем.

Поняття шлюбний договір в США існує досить давно і є загально визнаним способом закріплення майнових прав, свобод та відповідальності за кожно особу, яка готується вступити в законні шлюбні відносини. Шлюбний договір в США полягає та регулює не тільки майнові права та

зобов'язання, але також регламентує інші правові відносини. Так, він може містити умови, що визначають положення в разі виникнення спорів по відношенню до дітей, сплати аліментів і інших шлюбних відносин між подружжям. Також шлюбний договір в США є угодою між законним подружжям, за яким одна сторона може накласти на себе певні зобов'язання по утриманню другої сторони на весь період шлюбних відносин. У разі розірвання шлюбних відносин сторона може повністю або частково втратити певне майнове, так і можливе інше право, передбачене сімейним законом.

В Україні шлюбний договір ще не знайшов широкого поширення, що в більшості своїй викликано недостатнім врегулюванням з боку держави. Це проявляється в тому, що українські громадяни не бачать надійності в укладенні шлюбного договору, а також всебічної підтримки з боку держави при порушенні одним із подружжя умов договору.

Висновки. Для більш широкого поширення норм інституту шлюбного договору в Україні пропоную такі раціональні рішення:

1) надання безкоштовних консультацій по розширенню кругозору в сфері шлюбного договору співробітниками органів РАЦСу і нотаріальних контор як серед подружніх пар, так і серед неодруженої молоді;

2) необхідно розширити ряд майнових і немайнових відносин, які можуть підпадати під врегулювання шлюбним договором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України. – 23 липня 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Мальцев И. Брачный контракт : Заключение брачного контракта: экзотика или необходимость // Юридическая практика. – 11 января 2001. – 9 с.
3. Римаренко І. Шлюбний договір в Україні: за і проти / І. Римаренко // Сучасні питання економіки і права. – 2013. – № 1. – С. 102–105.
4. Сімейний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (станом на 5 вересня 2012 року). – С. : ТОВ «ВВП Нотіс». – 2012. – 344 с.

УДК 347.633

МІЖНАРОДНЕ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

INTERNATIONAL ADOPTION OF CHILDREN: PROBLEMATIC ASPECTS

Гечка К.В.,

*студентка юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Заборовський В.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Статтю присвячено аналізу й дослідженню правової природи міжнародного усиновлення як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проаналізовано основні показники кількості усиновлених дітей іноземцями, розкрито мету й основні причини усиновлення українських дітей, при цьому виокремлено плюси й мінуси міжнародного усиновлення. Виділено найбільш хвилюючі проблеми, які виникають у зв'язку із цим явищем, та незаконні дії, що посягають на цю сферу суспільних відносин.

Ключові слова: міжнародне усиновлення, дитина, громадянин України, іноземець.

Статья посвящена анализу и исследованию правовой природы международного усыновления как формы устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Проанализированы основные показатели количества усыновленных детей иностранцами, раскрываются цель и основные причины усыновления украинских детей, при этом выделены плюсы и минусы международного усыновления. Выявлены наиболее волнующие проблемы, которые возникают в связи с данным явлением, и незаконные действия, посягающие на эту сферу общественных отношений.

Ключевые слова: международное усыновление, ребенок, гражданин Украины, иностранец.

This article focuses on the analysis and research of legal nature international adoption as a form of care for orphans and children deprived of parental care. The paper analyzes the main indicators of the number of children adopted by foreigners are disclosed purpose and main reasons for adoption of Ukrainian children, thus isolating the pros and cons of international adoption. The author tries to highlight the most exciting challenges arising from this phenomenon and illegal acts that infringe on this area of public relations.

Key words: international adoption, child, citizen of Ukraine, foreigner.

Постановка проблеми. Усиновлення є невід’ємною частиною життя нашого суспільства та вважається мірилом гуманності держави. Особливий інтерес викликає усиновлення українських дітей іноземними громадянами, що на сьогодні є звичайною практикою. Детальний аналіз міжнародного усиновлення дозволить краще зрозуміти юридичну природу цього явища, з’ясувати, які чинники впливають на нього та які проблемні аспекти виникають.

За інформацією Міністерства закордонних справ на 1 січня 2014 р. в Україні проживає 90 772 дитини-сироти та дітей, позбавлених батьківського піклування. З них 22 762 дитини можуть бути усиновлені, при цьому 9 424 дитини можуть бути усиновлені як громадянами України, так і іноземцями. Однак практика свідчить, що темпи міждержавного усиновлення в Україні щороку стрімко падають. Якщо в 2005 р. іноземними громадянами усиновлено 2 110 дітей, у 2012 р. – 806 дітей, у 2013 р. – 674 дитини, то в 2014 р. здійснено менше 500 міждержавних усиновлень. Прогнозується збереження тенденції на зменшення міждержавних усиновлень також у 2015 р. [1].

Водночас спостерігаються певні проблемні аспекти, а також випадки торгівлі дітьми, усиновлення дітей у корисливих і злочинних цілях іноземними громадянами. Отже, існує велике коло питань, які наша держава повинна вирішити, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз наукових публікацій. Загальнотеоретичні проблеми й питання, що з’являються під час міжнародного усиновлення, є досить актуальними, тому вивчаються в роботах багатьох науковців. Окремі питання міжнародного усиновлення досліджувались у працях С.А. Абрамової, О.О. Грабовської, І.А. Зіміної, Н.В. Погорецької, В.А. Рясенцева, С.І. Шимон та інших учених.

Метою статті є аналіз і виокремлення основних рис міжнародного усиновлення та проблемних аспектів цього явища.

Завдання дослідження полягають у тому, щоб на основі наукових праць учених, які займалися вирішенням проблеми міжнародного усиновлення, проаналізувати основні риси усиновлення українських дітей іноземними громадянами; виокремити плюси й мінуси цього явища; визначити найбільш проблемні аспекти в цій сфері суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних принципів є пріоритет сімейного виховання дитини. Адже в сім’ї створюються належні умови для всебічного розвитку особистості. Законодавство України, яке регулює відносини, пов’язані з усиновленням, спрямовується насамперед на захист прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування й перебувають в Україні або за її межами. Усиновлення дитини провадиться винятково в її інтересах, а також для забезпечення стабільних, гармонійних умов її життя. Лише в разі неможливості національного усиновлення допускається іноземне усиновлення [2, с. 91].

Складна соціально-економічна ситуація, яка склалася в українському суспільстві, негативно впливає на сім’ю, що є основною складовою українського суспільства. Сім’я та шлюб усе більше втрачають свої соціальні функції, тому з’являються такі проблеми, як біологічне й соціальне сирітство. Наслідками таких проблем є все частіші випадки сурогатного материнства, усиновлення дітей громадянами іноземних держав. Водночас непоодинокими є випадки торгівлі дітьми, усиновлення дітей у корисливих і злочинних цілях тими ж іноземними громадянами. Тому проблема міждержавного усиновлення є надзвичайно гострою на сьогодні [3, с. 190].

Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України (далі – СК України) усиновлення є прийняттям усиновлювачем у свою сім’ю особи на правах дочки чи сина; усиновлення дитини провадиться в її найвищих інтересах для задоволення стабільних і гармонійних умов її життя

[4]. Тобто усиновлення є прийняттям у сім’ю чужої дитини (або чужих дітей), які втратили своїх батьків (сиріт) або які не можуть виховуватися ними з певних причин.

Однією з умов встановлення усиновлення є те, що усиновлення можливе лише на користь дитини, причому особливо слід враховувати цей інтерес, якщо дитина всиновлюється іноземними громадянами [5, с. 109]. Усиновленням можна назвати акт великої соціальної ваги, який водночас є захистом дітей від самотності; тобто усиновлення відповідає інтересам як дітей, оскільки вони можуть отримати сім’ю замість втраченої, так і усиновителів, задовольняючи їх почуття материнства й батьківства. У результаті усиновлення відбувається обмін та доповнення всіх особистих і майнових прав, оскільки, з одного боку, припиняються правовідносини дитини з її рідними батьками, а з іншого – виникає правовий зв’язок з особами, що їх замінюють [6].

Що стосується міжнародного усиновлення в Україні, то це питання є досить дискусійним, має багато як прихильників, так і супротивників. Процес міжнародного усиновлення є дуже важким, має низку особливостей, що стосується як законодавства України, так і зарубіжного законодавства.

З огляду на положення ст. 21 Конвенції ООН про права дитини, яку було ратифіковано Верховною Радою України 27 лютого 1991 р., усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо забезпечення придатного догляду в країні походження дитини є неможливим [7].

У законодавстві України встановлено низку особливостей, які слід враховувати під час здійснення усиновлення з іноземними громадянами:

- 1) іноземці можуть усиновити українську дитину лише після вичерпання національних можливостей її влаштування в сім’ю;
- 2) переважне право на усиновлення дитини-громадянина України мають іноземці, які є родичами дитини, громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги, подружжя;
- 3) для здійснення усиновлення іноземцями дитина має пробути не менше одного року на обліку в урядовому органі державного управління з усиновлення й захисту прав дитини;
- 4) іноземні громадяни не можуть усиновлювати українських дітей віком до одного року.

Міжнародне усиновлення в Україні здійснюється лише за участю Міністерства соціальної політики України.

Особливістю цієї категорії справ є також дотримання заявниками обов’язкової досудової процедури, яка складається зі звернення до Міністерства соціальної політики України, подання до служби в справах дітей заяви про бажання усиновити дитину та отримання висновку про доцільність усиновлення, отримання згоди Міністерства соціальної політики України на усиновлення дитини, що у свою чергу є передумовою для звернення до суду та доказами. Однак зазначена процедура є досить громіздкою й ускладненою, на практиці кандидати в батьки частіше намагаються оминати її, звертаючись до посередників. Отже, відбувається прискорення процесу оформлення документів, часто порушуються строки перебування дітей на обліку, приховується вік усиновлюваних дітей, що у свою чергу є порушенням сімейного законодавства. Тому важливим кроком у цьому напрямі могли б стати некомерційні агентства, які здійснювали б законне посередництво в процесі міжнародного усиновлення.

Одним із завдань, які постають перед нами, є виокремлення позитивних і негативних сторін міжнародного усиновлення. Так, до позитивних аспектів можна віднести можливість дитини зростати в родинному середовищі (що найважливіше для її повноцінного розвитку) та набуття майнових прав нарівні з біологічними дітьми.

Крім цього, соціальна захищеність усиновленої дитини, яка втрачає статус сироти, також є значно вищою, адже вона стає повноправним членом сім'ї, зокрема, має право бути спадкоємцем своїх батьків. Якщо розглядати випадки міжнародного всиновлення, то практика свідчить, що всиновлювачами, як правило, є сім'ї із середнім або високим рівнем доходів. Тобто усиновлення іноземцями – це шанс на краще життя для нікому не потрібних у нашій державі дітей.

Слід врахувати також те, що часто іноземці обирають тяжкохворих дітей, дітей-інвалідів, яким неможливо забезпечити належне лікування в Україні. Найчастіше українські сім'ї не бажають усиновлювати таких дітей, тому держава не позбавляє дитину шансу жити повноцінним життям за межами України.

Однак існує низка проблемних факторів міждержавно-го усиновлення.

Перший фактор. Існують випадки, коли бажаючі усиновити дитину звертаються за допомогою до випадкових посередників, знаходячи їх у мережі Інтернет. Часто трапляється, що посередники викликають в Україну людей, беруть у них за свої послуги гроші, а потім зникають [8].

Наших дітей усиновлюють переважно у 8 країн світу. Найбільше всиновлюють в Італію, з якої в Україні «працюють» 12 агентств, далі йдуть Іспанія, Ізраїль, Німеччина, Канада, Бельгія та Швейцарія. Із США в Україні працюють представники 101 агентства. Також діють близько 200 осіб, які не представляють агентств, а більше нагадують приватних підприємців, що надають послуги іноземцям, отримуючи за це гонорари. До речі, останні не несуть жодної відповідальності за якість процедури ні до, ні після усиновлення [9, с. 615]. Однак при цьому існує достатня кількість осіб, які наживаються на процесі усиновлення. Оскільки процедура є досить складною й тривалою, такі посередники вводять в оману іноземців, обіцяючи скоротити строки процедури, що згодом викликає чимало проблем.

Другий фактор. Зміна культурного й мовного середовища, необхідність адаптації в новому суспільстві є важким випробуванням для дитини. Так діти втрачають свою культурну ідентичність.

Третій фактор. Відсутність нормативної урегульованості чіткого механізму здійснення нагляду за долею усиновлених дітей за кордоном. Виникають питання щодо захисту дітей, запобігання насильству, а також забезпечення належного виховання.

Процес міжнародного усиновлення передбачає, що дитина, яка всиновлюється, перебуває на обліку для усиновлення та є доступною українцям. Якщо протягом року цю дитину не всиновлюють, вона стає доступною для всиновлення іноземцями. Отже, громадянам України надається більше прав на всиновлення дітей, і лише після одного року іноземні громадяни мають право всиновити дитину.

Протягом шести років іноземці всиновили понад 8,4 тисячі дітей. При цьому про долю більш ніж чотирьох тисяч із них відсутні які-небудь дані. Виникає низка питань: що ж трапляється з дітьми? Яка їх подальша доля? [3, с. 192].

Як показує практика, непоодинокими є випадки торгівлі дітьми, а також усиновлення дітей у комерційних цілях із метою наступного використання їх у жебрацтві, занятті азартними іграми, а також для подальшого укладення щодо них договорів купівлі-продажу, міни та інших, пов'язаних із фактичною передачею права власності.

Обов'язки щодо контролю за дотриманням прав усиновлених дітей за кордоном покладаються на відповідні консульські установи, які мають вести облік усиновлених дітей у кожній країні та здійснювати нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18-річчя. Однак відносно велика кількість дітей, які всиновлюються іноземними громадянами, призводить до того, що консульські

установи не можуть ефективно й у повному обсязі виконувати покладені на них функції у сфері всиновлення.

Так, наприклад, у Гватемалі родич президента цієї країни всиновив трьох українських дітей. Найближче посольство України знаходиться лише в Мексикі, отже консул не може зустрічатися один раз на місяць із цими дітьми, як того вимагає українське законодавство. Українські діти є в Нікарагуа та в Коста-Ріці, проте через відсутність там наших дипломатичних представництв вони ніде не зареєстровані, про їх долю нічого не відомо [10, с. 294].

Четвертий фактор. Корупція є серйозною проблемою в більшості країн, з яких усиновлюють дітей, і це разом із нездатністю прозоро організувати процес усиновлення перетворює цей процес на проблематичну справу. Проблема корупції постає ще серйозніше з урахуванням неадекватних стосунків між багатими (усиновителями) та бідними (тими, кого всиновлюють), є багато свідчень, коли батьки купували дітей [11].

Іноземців, які бажають всиновити дитину з України, щонайменше 5 тисяч щорік. Дітей, які можуть бути всиновленими, близько 29 тисяч. А Департамент захисту прав дітей та усиновлення Міністерства соціальної політики України здатний пропустити щонайбільше 2 тисячі справ на рік. Саме із цих причин є ризик корупційних, протизаконних дій, у результаті чого виникають численні проблеми в житті конкретних дітей та ускладнюється процес міждержавного всиновлення [9, с. 615].

П'ятий фактор. Відсутність правових процедур повернення всиновлених іноземцями дітей в Україну в разі грубого порушення їхніх прав через набуття ними після всиновлення громадянства іншої країни.

Фактично всиновлена іноземцями українська дитина стає біпатридом. Україна позбавлена можливості здійснювати контроль за забезпеченням прав усиновлених дітей у сім'ях іноземних усиновлювачів, хоча згідно з п. 6 ст. 283 СК України за усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею 18-річчя. Наприклад, згідно із законодавством США усиновлена її громадянами дитина автоматично набуває американське громадянство під час перетину кордону. Тому навіть у разі позбавлення усиновителів батьківських прав дитину буде влаштовано в іншу американську сім'ю без будь-якого узгодження з відповідними державними органами України [3, с. 193].

Як бачимо, специфіка національного законодавства різних країн, відсутність належної уніфікації породжують чимало колізій у регулюванні відносин у сфері усиновлення, на усунення яких та на вдосконалення відповідних норм спрямовуються міжнародні конвенції. На сьогодні законодавство України щодо усиновлення за участю іноземців у багатьох аспектах ще не відповідає стандартам захисту прав дитини. Важливим кроком у цьому напрямі було прийняття 15 лютого 2011 р. Верховною Радою України Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)» за № 3017-VI, що запровадив в Україні оновлені принципи усиновлення з метою забезпечення найвищих інтересів дитини під час усиновлення. Однак Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) [12] не запроваджує уніфікований порядок усиновлення дітей або співробітництва компетентних органів держав у сфері усиновлення, зокрема й міжнародного. Вона містить лише норми та стандарти щодо матеріального права у сфері усиновлення, які враховують відповідний розвиток у сфері усиновлення дітей протягом останніх десятиріч у світі, проте не регламентує детально процедуру.

Суттєвий вплив у міжнародне співробітництво держав із приводу усиновлення могла б здійснити Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення 1993 р., яку досі не ратифіковано Україною. Ратифікація цього універсального документа допомогла б на міжнародному рівні закріпити ефективний

захист прав усиновленої дитини, удосконалити процес усиновлення, у тому числі підбір батьків з огляду на інтереси й потреби дитини, декоммерціалізувати діяльність осіб, які надають послуги у сфері усиновлення, забезпечити тісне співробітництво між країною походження дитини та країною походження кандидатів у всиновлювачі, а також запобігати викраденню, продажу дітей або торгівлі ними [13].

Висновки. Серед усіх форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, пріоритетною є всиновлення. Адже лише під час усиновлення дитина набуває всіх прав, які в сім'ї має біологічна дитина.

Незважаючи на те, що наведені тенденції, пов'язані зі значним зростанням кількості дітей, влаштованих у сім'ї громадян України, об'єктивно ведуть до зменшення кількості дітей, які можуть бути всиновленими іноземцями, міжнародне всиновлення поки що залишається важливою з точки зору кількісних показників формою влаштування дітей у сім'ї. Відтоді, коли українські діти почали всиновлюватися іноземцями, в Україні не припиняється дискусія щодо того, чи забезпечуються права дитини, усиновленої за кордон, чи є корупція у сфері міжнародного усиновлення, чи існує бізнес, пов'язаний із торгівлею дітьми та використанням їх у комерційних цілях.

Варто зазначити, що ці питання є досить закономірними, оскільки вони не можуть врегулюватися винятково національним законодавством. Саме тому для вирішення важливих питань, пов'язаних із міжнародним усиновленням, необхідно здійснити насамперед такі дії:

1) ратифікувати Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення;

2) на рівні закону розмежувати посередницьку комерційну діяльність та діяльність, пов'язану з наданням послуг щодо всиновлення, легалізувати міжнародні агенції, на законодавчому рівні вирішити питання про декоммерціалізацію діяльності приватних підприємців, які надають іноземцям такі послуги;

3) забезпечити належний механізм контролю щодо захисту дитини, яка переїжджає до іншої країни, у тому числі встановити правову процедуру повернення усиновлених іноземцями дітей в Україну в разі грубого порушення їхніх прав;

4) встановити обов'язкове проходження особами, які бажають усиновити дитину, психологічних і соціальних тестів на готовність до всиновлення;

5) здійснювати постійний моніторинг ситуації, пов'язаної з усиновленими іноземцями дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ситуація в Україні щодо усиновлення дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/adoption>.
2. Менджул М.В. Порядок усиновлення іноземцями дитини, яка є громадянином України: окремі проблеми / М.В. Менджул // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 91–94.
3. Дружиніна В.В. Реалії з життя та мотиви усиновлення іноземними громадянами українських дітей / В.В. Дружиніна, К.І. Скоробрух // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 190–194.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
5. Деркаченко Ю.В. Міжнародне усиновлення: визначення поняття та актуальні питання правового регулювання / Ю.В. Деркаченко // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1(17). – С. 108–112.
6. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / З.В. Ромовська. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 532.
7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
8. Бабухіна С.В. Усиновлення дітей іноземцями: плюси і мінуси / С.В. Бабухіна // День. – 2003. – № 24. – С. 9–11.
9. Погорецька Н.В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання / Н.В. Погорецька // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 612–617.
10. Тавлуй О.В. Інститут міжнародного усиновлення та основні характеристики незаконної посередницької діяльності при усиновленні (у рамках конвенції про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення) / О.В. Тавлуй // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 293–296.
11. Картер Р. Опіка над дітьми: сім'я і держава. Вплив інституційної форми виховання на розвиток дітей / Р. Картер. – пер. з англ. – К. : Логос, 2005. – 88 с.
12. Європейська конвенція про усиновлення дітей від 27 листопада 2008 р. (переглянута) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 69. – Ст. 2645.
13. Імплементация та застосування Гаазької конвенції 1993 р. про міждержавне усиновлення: посібник із належної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hcch.net/upload/wop/adoguide_u.pdf.